

Matija Ogrin: *Slovensko slovstveno izročilo*. Celje; Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba; Društvo Mohorjeva družba, 2019. 271 str.

Matija Ogrin, višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, se kot raziskovalec posveča starejši slovenski književnosti, še posebej v obdobju baroka. Svojo pozornost posveča še posebej tistim besedilom, ki so se v preteklosti med ljudstvom širila s prepisovanjem iz rokopisa v rokopis ter kot taka bila manj znana in zanimiva za literarne zgodovinarje. Rezultat njegovega raziskovanja in prizadevanja je spletni *Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja*, ki do sedaj beleži 135 rokopisnih enot različne vsebine, od pridig, pesmaric, pasijonov, meditativnih in asketičnih besedil vse do receptov, gospodarskih zapiskov, priseg in razglasov. V knjigi *Slovensko slovstveno izročilo* je Ogrin zbral, kot je razvidno iz podnaslova, drobce slovenskega slovstva, izročene v rokopisih, ki jih je razvrstil v tri obdobja: srednjeveško, protestantsko in baročno izročilo do 19. stoletja.

Srednjeveško izročilo vsebuje v 8. in 9. stoletju nastale kirielejsone (karantanski ustoličevalni, slavilni klic k Sveti Trojici, litanijski prošnji klic), prve znanilce rabe slovenskega jezika v srednjeveški Katoliški cerkvi. Sledijo trije redki rokopisni spomeniki iz obdobja pred iznajdbo tiska: *Brižinski spomenik III* oz. molitev splošne spovedi je nastal med letoma 972 in 1000; *Rateški rokopis* (sicer bolj znan kot *Celovski rokopis*) je iz 14. stoletja (1362–1390) in vsebuje molitve »Oče naš«, »Češčena si Marija« in »Jast verujem«; *Stiški rokopis*, ki vsebuje predpridizni klic »Milost ino gnada«, marijansko hvalnico »Češčena bodi, kralева«, velikonočni kirielejson »Naš gospud je od smerti vstal« in molitev splošne spovedi »Ja se adpovem«, je nastal v 15. stoletju (1428–1440). Ti zapisi so v pričujoči knjigi predstavljeni v različnih prepisih, fonetičnem, kritičnem in

posodobljenem, ki je za današnjega bralca zaradi boljše razumljivosti besedila več kot dobrodošel. *Brižinski spomeniki* so bili leta 2004 predstavljeni v novi tiskani izdaji (leta 2007 pa tudi v elektronski), ki je vsebovala diplomatični, kritični in fonetični prepis, prav tako že tudi posodobljen prevod. Opazno je, da je Ogrin upošteval nekatere starejše rešitve; tako je na primer zadnji dve vrstici *Brižinskega spomenika III* (i spasi me vu vsem blaze) razumel kot Grivec (1950): »ohrani me v vsem dobrem« (Ogrin 2019: 15), fonetični prepis pa je prevzel iz Ramovš-Kosovega prepisa iz leta 1937, saj bi za prepis, ki ga je za znanstvenokritično izdajo pripravil Tine Logar, bralec potreboval jezikoslovno izobrazbo. Ob besedilu so razložene tudi manj razumljive besede, ki so na koncu podane še v slovarčku.

V poglavje srednjeveškega slovstva je Ogrin uvrstil tudi praznične (adventne, božične, velikonočne, binkoštno), pasijonske, Marijine pesmi in predpridizno pesem o desetih zapovedih ter pesmi o svetem Rešnjem telesu, ki so bile predvsem na podlagi analiz literarnega zgodovinarja Ivana Grafenauerja, teologa Marijana Smolika in etnomuzikologinje Zmage Kumer prepoznane kot srednjeveške (ali domnevno srednjeveške), čeprav so se nam ohranile v kasnejših rokopisnih zapisih iz 17. in 18. stoletja. Te pesmi so bralcu predstavljene le v kritičnem prepisu. Iz Maurerjeve koroške pesmarice (1754) je Ogrin prevzel »Božično pisem od rojstva Božjega«, ki se prične z verzi: »Sveti Lukež Evangelist, / piše, da je rojen / Jesum Christ / notre v tam mesto / Batlahem, / de rzveseli se Jeruzalem. / Kyrie eleison!« Da je pesem srednjeveškega izvora, so ga prepričali začetno sklicevanje na evangelista, štirivrstična struktura, elogij oz. slavilni nagovor Rože Marije ter še nekaj

drugih mest, značilnih za druge božične pesmi.

V komentarjih je Ogrin vsaki pesmi pripisal besedilno izročilo (tj. kje se posamezna pesem nahaja), ki bi se ga z natančnejšim popisom celotnega pesniškega izročila v vseh slovenskih pokrajinah (sploh pa še vedno premalo upoštevanega vzhodnoslovenskega prostora) dalo še znatno razširiti. Tak primer je adventna pesem »Jager na lovu šrajja«, prvič objavljena v Schönlebnovem lekcionarju leta 1672, ponatiskovala pa se je do leta 1764, ko jo je zamenjala pesem »Poslan je angel Gabrijel«. Ogrin je omenjal še dve verziji, saj se je v *Kalobškem rokopisu* ohranila pesem, kjer nastopa Jezus v podobi samoroga, vendar je sledil mnenju Marijana Smolika, da gre za zgodnjenovoveško predelavo.

Drugo znano božično pesem »Ta dan je vsega veselja« je Ogrin povzel iz Schönlebnovega lekcionarja (1672) in jo evidencialno še v protestantskem in katoliškem izročilu (*Ševeljski rokopis*, *Martjanska pesmarica*, *Muzejski rokopis*, *Maurerjeva pesmarica*). Ogrin se je odločil verz iz četrte kitice (*k nespametni živini*), ki so ga prevzemali vsi slovenski lekcionarji, zamenjati z verzom iz slovenske rokopisne tradicije koroškega prostora (*pred to preprosto živino*), saj naj bi ravno ta pomen bil prisoten v protestantskih besedilih (žleht živina). Ogrinov poseg je sicer z vidika tekstne kritike razumljiv, z vidika pogostosti rabe v slovenski literarni tradiciji pa bi bilo bolje pomen besede razložiti zgolj v opombi.

Ogrin se je odločil v sklop božičnih pesmi sprejeti tudi Marijino pesem za praznik svečnice (»O ti divica mati Marija, / ti si nebeška presvetla zarja«), ki nastopi 40 dni po božiču. Glede na marijansko vsebino, staro ime praznika (Marijino očiščevanje) in naslove teh pesmi v slovenskem slovstvenem izročilu (npr. Marija svečna) bi bilo tovrstne

pesmi bolje uvrstiti v sklop Marijinih, kamor je Ogrin uvrstil tudi praznične adventne. Schönleben je to pesem imenoval »Od Divice Matere Marije čez Lejtu«, ponatisnil pa jo je le še Hipolit v obeh lekcionarjih (1715, 1730). Ogrin jo je odkrival tudi v slovenskem slovstvenem izročilu v *Muzejskem*, *Ševeljskem* in *Budimpeštanskem rokopisu*, kjer je po naslovih razvidno, da so jo v 17. stoletju peli na svečnico: »De Beatissima Virgine, in purificatione«. V tretji kitici se pri Schönlebnu pojavi verz »Na svetim križi je vprašan bil«, ki ga je Ogrin zamenjal z verzom: »Na svetem križu je vprašan bil.« V prevodih evangelijev Schönleben glagolov ni zapisoval z apostrofofom (*vprašal*, *gori vstale*), ki je bolj pogost v pesmih (*v'stal*, *s'nel*) in dokazuje, da jih je nekritično prepisal iz starejšega vira. Napake so namreč razvidne tudi na drugih mestih, npr. *k'lnbezni* namesto *k'lubezni*. Na tem mestu se ponovno odpira tekstnokritični problem glede ohranitve besede, ki se je napačno zapisovala iz besedila v besedilo. Tudi tukaj bi bilo bolje besedo razložiti zgolj v opombi. Pomen stiskanega oz. sprešanega Jezusa je bil stalno prisoten tudi v pridigarjskih besedilih 17. stoletja, npr. »potle je bil sprešan pod prešo tiga križa« (Svetokriški), kar dodatno priča, da je Ogrinova interpretacija pravilna.

Drugi sklop pesmi nam predstavlja slovensko protestantsko izročilo 16. stoletja. Ogrin se je odločil za objavo šestih katehitičnih pesmi, ki jih je natisnil Primož Trubar v katekizmu iz leta 1550, ki velja za prvo slovensko pesmarico in prvi slovenski tisk nasploh. Temeljni razlog za izbor predstavlja prepisovalna tradicija, ki sega celo do 19. stoletja. Tudi v tem sklopu so manj znani izrazi razloženi v opombah na robu besedila. Ogrin se je pri jezikoslovnih vprašanjih posvetoval z Majdo Merše, strokovnjakinjo za jezik slovenskih protestantskih piscev; na primer pri Trubarjevi besedi *vnemoriš*, za katero ni jasno, ali gre za napako ali hoteno zamenjavo zaporedja

nikalnice in predpone. Glagol *vnemori* se sicer glede na *Korpus besedil slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, objavljen 30. 10. 2019, pojavi še na dveh mestih (TPs 1567, 11 (7) in TC 1574, 18 (7)), vendar ta Ogrinu v času pisanja knjige še ni bil dosegljiv. Na podlagi primerjave s kasnejšimi ponatisi pesmi »Od te večerje oli prave maše Jezusove« pa je Ogrin opravil dobro tekstnokritično delo, saj je verz »z nadlugo zlo nas Bug obdej« napačen; v izdajah P 1563, TC 1574 in DC 1579 je namreč glagol *oddej* bil zamenjan z glagolom *obdej* (obdaj).

Zadnji sklop nam predstavlja baročno izročilo od 17. do 19. stoletja, sestavljeno iz osmih podsklopov. Ti ne obsegajo več samo pemskega izročila, temveč tudi druge besedilne zvrsti, npr. molitve in blagoslove. V 18. stoletju so se pojavile številne nove pobožnosti, ki so vplivale tudi na nastanek novih pesmi in ostalih besedil. Tako najdemo v prvem podsklopu pesem za križev pot iz *Stomaške pesmarice*, pasijonsko pesem o peterih skrivnostih Jezusovega trpljenja, Paglovčevo pasijonsko pesem o sedmerem prelitju Jezusove krvi in premišljevanju njegovega trpljenja po urah velikega petka, Kastelčeve molitve v čast svetih, skrivnih in peterih Kristusovih ran, pesem o čaščenju Kristusove svete glave iz *Kalobškega rokopisa* in molitev k Jezusovi krvi iz *Poljanskega rokopisa*. Nastanek prve pesmi o križevem potu je Ogrin postavil v frančiškansko duhovno okolje ok. leta 1700, vendar se ni odločil objaviti Paglovčeve prej zapisane, vendar daljše verzije, saj naj bi ta pisec dodajal svoje kitice. Za potrditev te teze bi bilo potrebno najti tujejezični vir, po katerem je Paglovec oblikoval svoje besedilo, saj naslov »nova pesem« ni nujno pokazatelj izvirnega preoblikovanja neke že obstoječe pesmi. Drugo skupino pesmi o petih skrivnostih žalostnega rožnega venca je Ogrin sprejel iz Štrekljevih *Slovenskih narodnih pesmi*, njihovo starost pa utemeljil z raziskavo Avgušтина Stegenška

o križevem potu s petimi kapelicami, ki ga je rožnovenska bratovščina pri nas uvajala v 17. stoletju, medtem ko jih je Ivan Grafenauer postavil v srednji vek oz. natančneje v 15. stoletje.

Drugi podsklop sestavljajo besedila, ki so nastala kot plod delovanja številnih baročnih bratovščin. To so molitve in pesmi rožnovenske bratovščine iz *Budimpeštanskega rokopisa*, molitve jezuitske bratovščine umirajočega Kristusa iz tiskane knjige *Pomuč živim, umireječim inu mrtvim* (1735), molitev bratovščine blažene Device Marije in svetega Ožbalta iz *Črnjanskega rokopisa*. *Budimpeštanski rokopis* Ogrin prepozna kot najstarejše ohranjeno besedilo slovenskih dominikancev, saj so prav oni spodbujali te bratovščine. Laszlo Hardovics (1857) ga je povezal z ženskim samostanom v Velesovem, vendar te domneve Ogrin ni podrobneje raziskal. Verjetno je rokopis nastal v štajerskem okolju, kjer so bratovščine svetega rožnega venca izpričane že v prvi polovici 17. stoletja pri dominikancih na Ptujju in v Novem Kloštru (Kovačič 1928), verjetno tudi pri Sveti Trojici v Halozah. Popis knjig ptujskih dominikancev v času ukinitve samostana, dostopen v štajerskem deželnem arhivu, žal ne izpričuje Hrenovega evangelija. Dominikanska cerkev v Sveti Trojici je po odhodu redovnikov pripadla (prekmurškemu) Turnišču, kasneje pa jo je odkupil grof Adolf Schönburg. Iz Turnišča bi knjige zelo verjetno lahko prišle v Budimpešto.

V zadnjem besedilu *Črnjanskega rokopisa* je Ogrina presenetila »nenavadno čist[a], knjižn[a] slovenščin[a]« (Ogrin 2019: 122), ki naj bi bila bliže besedilom Japljeve dobe kot pa besedilom 17. stoletja (Ogrin 2019: 242). Iz odlomka, ki ga je objavil, se da sicer ugotoviti dokajšnje ujemanje z normo v Schönlebnovem lekcionarju, največje odstopanje pa je razvidno pri besedi *svet*, ki je vse do Japljevih besedil izkazovala zapis

z dvoglasnikom, ki ga gorenjski pisci 18. stoletja niso govorili.

Tretji podsklop obsega molitve Srca Jezusovega iz rokopisa *Bukve svete Gertrudis, jenoj Methildis*, nastalega v škofjeloškem kapucinskem okolju. Ogrin je nastanek besedila povezal s predelavo dela nemškega kapucina Martina iz Cochema.

V četrtem podsklopu najdemo štiri Marijine pesmi s srednjeveškimi motivi (morska zvezda, samorog, roža brez trnja), ki jih lahko prebiramo v Hipolitovem lekcionarju, *Kalobškem rokopisu*, rokopisni *Pesmarici Tomaža Kužlerja* in prav tako v 19. stoletju napisanem koroškem rokopisu. Prva naj bi bila najstarejše doslej znano slovensko besedilo frančiškanov oz. kapucinov, saj naj bi se med ljudstvom pela že v 17. stoletju, preden je smela biti natisnjena leta 1715, čemur lahko pritrdimo. Tretjo pesem, zapisano sicer šele leta 1880, je Ogrin vključil v izdajo, saj vsebuje staro izročilo, ki naj ne bi bilo prisotno v drugih slovenskih pesmaricah (roža brez trnja, nebeško zrno in sveti sad). Prva metafora se je v slovenskem jeziku tiskala v Marijini litanjski pesmi, objavljeni v Parhamerjevih katekizmih, v rokopisnem izročilu jo vsebuje Paglovčeva pesmarica: »Brez trnja ardeča gartraža« (204r) itd. Tretja metafora o Jezusu kot sadu Marijinega telesa pa je znana iz molitve zdravamarija, prav tako iz Paglovčevih rokopisov: »Sveti sad tvojga telesa.« (212r)

V petem sklopu najdemo božično pesem za sveti večer o navodilu cesarja Avgusta, ki jo je Ogrin našel v *Pesmarici iz Cerkna* iz poznega 18. stoletja, ni pa navedel njenega starejšega izročila, npr. Ambrožičeve pesmarice iz leta 1775 (NUK Ms 1318, zvezek III). Obstajale so še druge rokopisne variante, vendar lahko sklepamo, da je verzija iz Cerkna del starejše slovstvene tradicije, saj se prva kitica ujema z berilom na sveto božično noč pri prvi maši iz

Šönlebnovega lekcionarja, le da so verzi in pesmi preoblikovani v skladu z rimo.

Šesti sklop vsebuje blagoslove in domače pobožnosti iz zapisov Kelemine in Matičetova, letaka *Hišni žegen od svetiga imena Jezusa ino svetih treh kralov* ter Drabosnjakove knjige *Molitovne bukvice*. Prvima dvema besediloma je skupna prošnja »za žitne pole in vinske gore«, pogosta v baročnih pesmih 18. stoletja, pogosto pa se je prenesla tudi v pesmi in molitve 19. stoletja v procesu nezavednega prevzemanja. To je Ogrin pokazal tudi z objavo večerne pesmi »Jaz grem spat, z Bogam spat«, ki združuje »dva starejša vzorca pesemskega izročila« (Ogrin 2019: 248).

Sklop »O ti suha jenu bejla« vsebuje tri eshatološke pesmi o smrti in sodbi, ki jih je Ogrin sprejel iz *Pesmarice iz Cerkna*, *Muzejskega rokopisa* in apokrifa iz Solčave. Prva pesem »Smrt mi na duri kluka« se s prvim verzom sicer navezuje na znano Paglovčevo pesem o smrti, vendar njuna povezava še ni raziskana. Ogrinu (2019: 249) tudi izročila druge pesmi »O svetlu sonce, žlahtna luč« ni uspelo odkriti, je pa opozoril na podobno nemško pesem »Der grimmig Todt mit seinem Pfeil«.

Zadnji sklop vsebuje pripovedni molitvi o zlatem očenašu iz Keleminovih zapisov in apokrifov iz Solčave. Ti zapisi vključno s pesmijo »Od le te ferdamane duše« in prejšnjega sklopa eshatoloških pesmih so materialni dokaz obstoja drugačne vrste pesmi, kot so bile posredovane v uradnih katoliških tiskih slovenskih duhovnikov. Posredovalci tovrstnih pesmi in molitev so bili po mnenju Marije Klobčar (2020: 206) lahko berači, ki so v zameno za hrano in prenočišče prinašali stare apokrifne molitve.

Sklenemo lahko, da je nova monografija Matije Ogrina edinstveno delo v slovenskem znanstvenem prostoru, saj prinaša izbor in

znanstvenokritične komentarje slovenskega rokopisnega izročila, ki bi se ga dalo v morebitnih naslednjih izdajah še razširiti, predvsem za obdobje baroka. Razvidno je, da avtorju izbrana besedila pomenijo priče obstoja nekega starejšega slovenskega slovstvenega izročila, kar utemeljuje s komparativno literarno-historično in tematološko metodo. To predstavlja perspektivo za vse nadaljnje študije starejšega slovenskega slovstva.

Literatura

Klobčar, Marija, 2020: *Poslušajte štimo mojo*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Kovačič, Franc, 1928: *Zgodovina Lavantinske škofije*. Maribor: Lavantinski kn. šk. ordinariat.

Ogrin, Matija, 2019: *Slovensko slovstveno izročilo*. Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba.

Nina Ditmajer
ZRC SAZU
Inštitut za slovensko literaturo
in literarne vede
nina.ditmajer@zrc-sazu.si